

Международный научно-популярный журнал

ISSN 2073-333X

Наука и жизнь Казахстана Қазақстанның ғылымы мен өмірі

№ 2(57) 2018



**ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ им. М. АУЭЗОВА**
20-летию

**ФАКУЛЬТЕТА ЮРИСПРУДЕНЦИИ
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Құрылтайшы:
«ҚҰҚЫҚТЫҚ МИССИЯ» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

Учредитель:
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ФОНД «ПРАВОВАЯ МИССИЯ»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

Founder:
PUBLIC FOUNDATION «LEGAL MISSION»
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
Международный научно-популярный журнал
International popular-science journal

№2/3 (57) 2018

ЗАҢТАНУ

Бас редактор – Е.О. Алауханов
«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», заң ғылымдарының докторы, профессор

Главный редактор – Алауханов Е.О.
«Заслуженный деятель Казахстана», доктор юридических наук, профессор

Editor-in-chief – Alaukhanov Y.O.
«Honored Worker of the Republic of Kazakhstan», Doctor of Law, professor

Астана 2018

ЭКОНОМИКА

Канабекова Алида Канабековна, Жантаева Айгуль Абитжановна,
Абитова Айнур Кайсабековна
НАРХОЗ Университеті, alida.kanabekova@narhoz.kz

ДӘРМЕНСІЗДІК ПЕН БАНКРОТТЫҚ: ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕЛУІ МЕН ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Түйін: Бұл мақалада ұйымдардың дәрменсіздігі мен банкроттығын зерттеу сұрақтары қарастырылған.

Резюме: В данной статье рассмотрены вопросы исследования несостоятельности и банкротства организации.

Summary: This article examines the issues of insolvency and bankruptcy research.

Компанияның қаржылық жағдайы тұрақтылыққа байланысты келесі түрлерге бөлінеді: тұрақты, тұрақсыз және дағдарысты. Егер белгілі бір критериялар бойынша ұйым дағдарысты деп танылса, онда ол оның қаржылық дәрменсіздігі туралы айтады. Бұл жерде ұйым төлемдерді жасауға және соныменен өз қызметін қаржыландыруға қабілетсіз.

Дәрменсіздік банкроттыққа әкеледі. Осы екі түсінік көп авторлардың еңбектерінде кездеседі.

Г.Ф. Шершеневич дәрменсіздік - бұл иесінің барлық қарызын жабу үшін ресми түрде кұәландырылған мүлік жағдайының жеткіліксіздігі деп атап өткен. Оның пікірінше, төлем қабілетсіздік пен төлеу алмаушылық дәрменсіздіктің объективті емес шарттары болып табылады, бірақ та ол дәрменсіздік өзінің салдарымен пайда болады, егер сот мұндай жағдайлардың орын алуын анықтаған кезде ғана деп есептейді.

Г.Ф. Шершеневич банкроттық ол дәрменсіздік түсіндіреді, бірақта банкроттық терминін констатациялау үшін тек дәрменсіздіктің және заңсыз әрекеттердің болуы қажет деп ойлаған. Ал банкроттықты ол «ұйым мүлкін қысқарту немесе жасыру арқылы дәрменсіз банкроттың кредиторларға ұқыпсыздығынан немесе алдын-ала ойластырылып тигізген зияны» ретінде деп есептеген [1].

А.Ф. Трайнин өзінің «Дәрменсіздік пен банкроттық» атты ғылыми еңбегінде атап өткені: «Банкроттық – өзіндік бір қылық: ол екі элементтен тұрады, оның біріншісі (дәрменсіздік) – азаматтық құқық термині, ал екіншісі (банкроттық әрекет) – қылмыстық-құқықтық термин» [2].

Егер П.П. Цитовичтің еңбегін зерттейтін болсақ, ол «банкроттық» және «дәрменсіздік» терминдерін ажыратып мына атап көрсеткен: «ұйымды тек дәрменсіз деп жариялауға болады, сөзсіз оны банкроттықтағы дәрменсіздік деп сараламай»[3].

«Банкроттық» термині италияндық «bankarotta» сөзінен шығып, сынған орындық дегенді білдіреді. Бастапқыда банкпен, мәміле жасалынып және құжаттар рәсімделетін базар немесе жәрменкеде орналасқан орындықтарды есептеген. Егер орындық иесі жұрдай болып кедейленсе, ол өзінің орындығын шағуы тиіс болған.

Банкроттықтың пайда болу тарихын зерттей отырып, Е.Н. Макарова қай термин «банкроттық» немесе «дәрменсіздік» алғаш шыққанын анықтауға тырысып көрген. «Дәрменсіздік» түсінігі көне римдік құқықтың негізгі болып саналған 12 кесте атақты заңынан шыққан деген жорамал бар. Онда «банкрот» сөзі кездеспейді [4].

Жалпы алғанда осы терминдердің бүгінгі күнге дейін қолданылып келе жатқанын аңғаруға болады. Олар өз маңыздылығын жоғалтпай келе жатыр.

Банкроттықтың пайда болу факторларды объективті және субъективті болып ажыратылады. Салық, қаржы, несиелік және ақша жүйесінің, заң мен нормативті базаның жетілмеуі, инфляцияның жоғарғы деңгейі – барлық аталғандар объективті факторларға жатқызылады. Ал субъективтілер қатарына жататындар:

- басшылықтың банкроттықты алдын-ала болжай және болдырмай алмауы;
- сұраныстың дұрыс зерттелмеуі, сатудың тұрақты тәртібінің жетіспеуі;
- өнімнің жеткіліксіз, нәтижесіз жарнамалануы;

- еңбек өнімділігі мен өндіріс көлемі қарқынының төмендеуі;
- өнім сапасы мен бағасының түсуі;
- бағаның орынсыз көтерілуі;
- артық шығындар;
- жоғарғы емес сату табыстылығының болуы;
- үлкен қарыздар, екіжақтық төлемсіздіктер;
- нарықтың шынайы тапсырысына басшылықтың қанағатсыз хабардар болмауы;
- конъюктураға сәйкес экономикалық үдерістерді орнатуда жеткіліксіз бастамашылдық;
- тиімді баға, ақша және инвестициялық саясаттың әлсізін таңдау;
- ұйым капиталын жаңғыртудың қаржылық механизмінің теңдестігі және басқалары.

Дәрменсіздік – сотпен немесе қарызгердің өзімен қаржылық міндеттемелері бойынша қарыз берушінің талаптарын, сондай-ақ еңбекақы төлеу бойынша қарызды толық көлемде орындауға танылған қарызгердің қауқарсыздығы.

07.03.2014ж. №176-V «Оңалту және банкроттық туралы» ҚР Заңына сәйкес дәрменсіздік деп соттың шешімімен бекітілген қарызгер-субъектінің міндеттемелерді жабу бойынша кредиторлардың талаптары жөнінде жауап беруге, еңбек келісім-шартына сәйкес жұмыс істейтін тұлғалармен еңбекақы бойынша есеп айырысулар жүргізуге, бюджетке салықтық төлем жасауға кепілдік беруге қабілетсіздігі [5].

Банкроттық процедурасы жалпы алғанда келесі сатылардан тұрады:

1. Дайындау сатысы – төлем қабілетсіздікті анықтау және сотқа беру үшін материалдар жинау. Мұнда, төлем қабілетсіздік болған кезде банкроттық сұрағы бірден туындайтыны қарастырылады. Сот арыз берудің негізі ретінде қарызгердің туындаған төлем қабілетсіздігі саналады.

«Оңалту және банкроттық туралы» ҚР Заңына сәйкес қарыз беруші адында қарызы бар тұлға кейбір жағдайда сотқа арыз жазумен жүгінуі тиіс. Егер талаптар орындалмаған жағдайда мүліктік жауапкершілік туындауы мүмкін.

2. Сотпен банкроттық туралы арыздың қаралуы. Арыз берілгеннен кейін, бес жұмыс күнінен кешікпей сот іс қозғап немесе дұрыс рәсімделмеуі себебінен берілген арызды қайтаруы мүмкін.

Іс қозғалған кезде қарызгерге бұрын шығарылған мүлікке қатысты сот актілерінің орындалуына, сонымен қатар шотынан қолма-қол ақшаны алуға жол берілмейді. Сондай-ақ екі жұмыс күнінен кешіктірілмей сотпен әкімші тағайындалады. Оның міндеті қарызгердің қаржылық жағдайы талдау туралы қорытынды қалыптастыру. Әрі қарай қарызгердің дәрменсіздігін тану туралы сот актісі шығарылады.

3. Банкротты жою және банкроттық процедурасы. Бұл сатыда қарызгерді жою туралы жалпы мемлекеттік заңды тұлғалар тізіміне жазу енгізіледі. Банкроттық процедурасыны мерзімі 9 айды құрайды, бірақ ерекше жағдайда оны ұзартуға болады. Мүлікті түгендеу жүргізіледі. 15 күн ішінде сот қорытынды есеп беруді, жойылу балансын бекітеді және банкроттық процедурасының аяқталғаны туралы жариялайды. Банкрот өзінің қаыздарынан құтылады.

Банкроттық ерікті және мәжбүрлі тәртіппен расталады. Ерікті тәртіпте банкроттық қарызгердің сотқа жүгінуіне сәйкес танылады.

Сол уақытта, сотқа арыз беруге негіз болып кредиторлардың талаптарын толық көлемде орындауға жеткіліксіз болғанда иегердің немесе құрылтайшының жойылу туралы шешімі табылады. Қарызгер сотқа жүгінбеген жағдайда, ол кредиторлар алдында берешек бойынша субсидиарлы жауапкершілікке тартылады.

Мәжбүрлі тәртіпте қарызгер банкрот деп кредитордың сотқа арыз беріп шағымдануына сәйкес танылады. Кредитордың сотқа жүгінудің себебі болып қарызгердің 3 ай ішінде өзінің міндеттемелерін орындамағандағы төлем қабілетсіздігі саналады.

Сот банкроттық туралы істі заңға сәйкес қарайды:

- салықтар бойынша бюджет алдындағы қарызгердің қарыз сомасы кем дегенде 150 АЕК болса;
- қарыз берушілер алдындағы қарызгерді жалпы сомасы: жеке кәсіпкерлер үшін – кем дегенде 300 АЕК, заңды тұлғалар үшін – кем дегенде 1000 АЕК құраса.

Соттық тәртіппен қарызгерді банкрот деп жариялауға негіз болып оның дәрменсіздігі болуы тиіс [6]. Банкроттықтың екі түрін ажыратады: әдейі және жалған.

Әдейі банкроттық – ол компания басшысы немесе иесі жеке мақсатпен жасаған әрекеттері нәтижесінде төлем қабілетсіздік деңгейін қасақана жасау немесе ұлғайту.

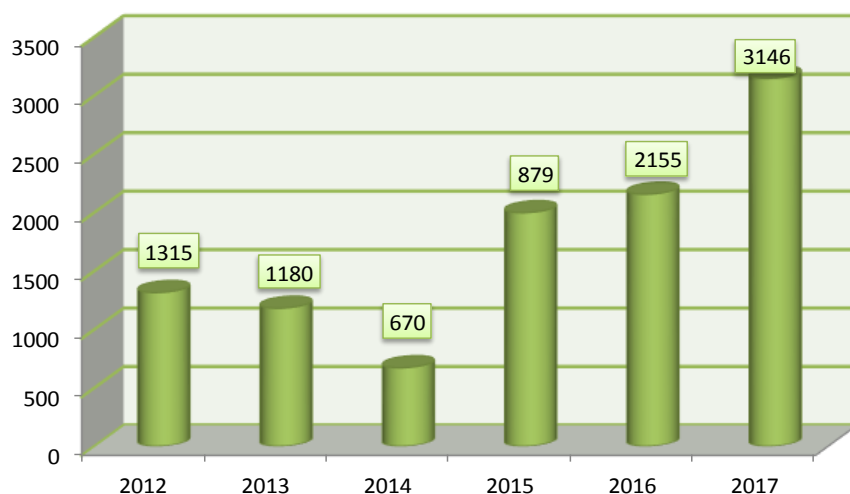
Жалған банкроттық – компания басшысы немесе иесі кредиторларға тиесілі төлемдердің мерзімін кейінге қалдыру немесе ұзарту, немесе жеңілдіктер алу мақсатымен, және қарыздарды төлемеу үшін өзінің төлем қабілетсіздігі туралы жалған ақпаратпен жария жария етуді айтады.

Егер қарызгердің қарыз берушілер алдындағы берешегін толық көлемде төлеуге мүмкіндігі бола отырып, оны банкрот (жалған банкроттық) деп тану үшін сотқа арыз берген кезде, кредиторлар оларға тиесілі зиян сомасының өтеуін талап етуіне құқылы.

Қазақстанға тән ерекшеліктерді есепке ала отырып, банкроттықтың себептеріне келесілерді жатқызуға болады:

- экономикадағы әлемдік дағдарыс әсері;
- үлкен қарыздар мен өзара төлей алмаулар;
- нарықтағы жоғарғы бәсекелестік;
- ұқсас, бірақ сапасы жоғары өнімдердің бағасының кейбір түрлердің бағаларының жақындауы
- жұмыскерлер біліктілігінің ең төменгі деңгейі және ақпаратпен қамтамасыз етілмеуі;
- барлық деңгейдегі тиімсіз басқару жұмысының жүргізілуі;
- жеке кәсіпкерлердің мамандануының төменгі деңгейі.

Жоғарыдағы факторлар әсері есебінен ұйымдардың өмір сүруіне статистикалық зерттеу жүргізілді (кесте 1).

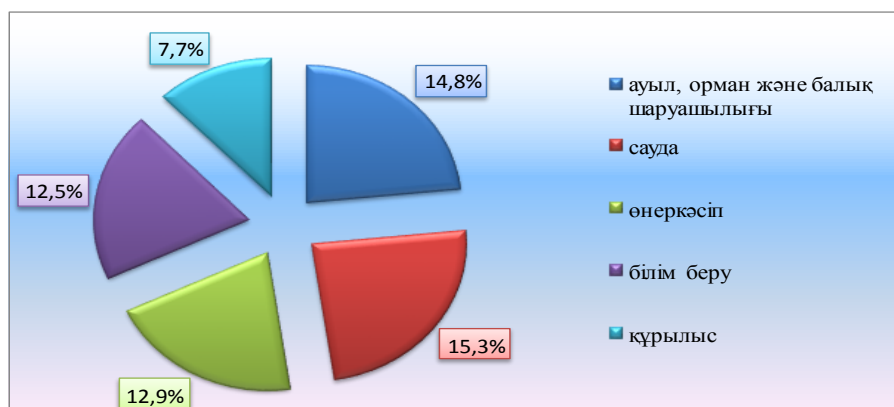


Сурет 1 – 2012-2017жж. Қазақстан Республикасы бойынша банкротқа ұшыраған ұйымдар саны [7]

Суреттен келе, жылдар бойынша банкрот деп танылған ұйымдар саны динамикада тұрақсыз. Осылайша, мысалы ең төменгі көрсеткіш 2014 жылы, ал жоғарғысы – 2017 жылы байқалған.

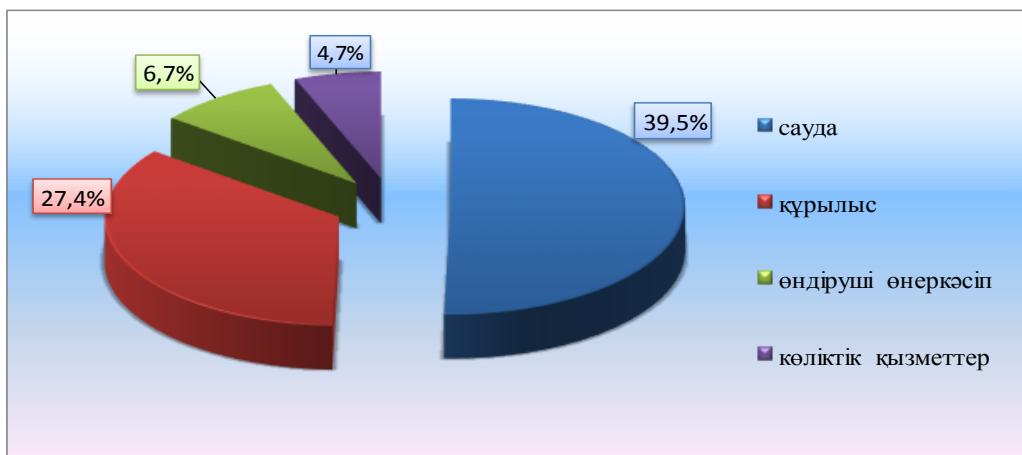
Шетелдік зерттеулер көрсеткендей, елдің экономикасы даму мен бәсекелестік деңгейіне байланысты. Бұл көрсеткіштер жоғары болған сайын, экономика жақсы жұмыс істейді, соның ішінде халықтың тұрмыс деңгейі артады.

Аймақтық орналасуына қарай Қазақстан Республикасы бойынша банкротқа ұшыраған ұйымдар санының көпшілігі Алматы облысына - 711 (үлесі 22,6%), Ақмола облысына – 620 (үлесі 19,7%) келеді. Банкроттық процедурасы барысында банкротқа ұшыраған ұйымдардың қатарында негізгі салмақты орташа және шағын бизнес субъектілері – олар саудар ұйымдары, ауыл шаруашылығы және өнеркәсіптік ұйымдар алады. Бұл салаларды тұрғындардың жұмыспен қамтылуы өте жоғары (сурет 2).



Сурет 2 – Сала бойынша тұрғындардың жұмыспен қамтылуы, %

2018 жылдың 1 қаңтарына берілген статистикалық мәліметтер негізінде сала бойынша банкротқа ұшыраған компаниялар саны зерттелген. Анықталғаны, банкротқа сауда, құрылыс, өндіруші өнеркәсіп және көлік ұйымдары сияқты шаруашылық салалары ұшыраған (сурет 3). Бұл суретте барлық банкрот-компаниялардың жалпы санындағы олардың үлесін көруге болады.



Сурет 3 – ҚР бойынша банкрот-ұйымдардың үлес салмағы, % [8]

3 сурет бойынша байқағанымыз, 2018 жылдың 1 қаңтарына ҚР тіркелген заңды тұлғалардың банкрот деп танылған ұйымдардың ең жоғарғы үлесін 39,5% сауда сферасы құрайды. Екінші орынды – 27,4% құрылыс алады.

Осы жасалған зерттеулер негізінде банкротқа ұшыраған ұйымдар саны жылдан жалға арта түсуде. Олардың саны өскен сайын, жұмыс орындары да азаяды. Оған қоса, жаңадан ашылып жатқан ұйымдар саны да артуда. Соған қарамастан, банкроттықты болдырмау немесе алдын-алу бойынша жұмыстар жүргізілген жөн. Болжау әдістерінің ең тиімдісін қолданып, қажетті шараларды уақытылы ұйымдастырса, көптеген мәселелерді шешуге болады деп есептейміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. - М.: СТАТУТ, 2003 - С.544.
2. Трайнин А.Н. Несостоятельность и банкротство. – Санкт-Петербург. 1913.
3. Цитович П.П. Очерк основных понятий торгового права. Киев, 1886.
4. Экономический анализ: теория и практика. 2008. № 2. С. 54
5. 2014 жылдың 7 наурызында №176-V «Оңалту және банкроттық туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (01.07.2017ж. жағдайына өзгертулер мен толықтырулармен)
6. Процедура банкротства юридического лица в РК. Экспертные статьи и публикации от 13 мая 2016 г. http://ileulin.kz/ru/news/593-procedura_bankrotstva_juridicheskogo_lica_y_rk/
7. www.kgd.gov.kz
8. www.stat.gov.kz

Генджебаева С.Н. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЛА ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ	159
Аманжолова М.А. ӘЙЕЛ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН НЕГІЗГІ СЕБЕПТЕРІ	162
Борейчук А.Ю. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫМИ ОРГАНАМИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОРТАЛОВ В ЦЕЛЯХ ФОРМИРОВАНИЯ МОЛОДЕЖНОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ	166
Бахтияров К.Б., Балмагамбетова В.М. ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКИ ПРИ РЕШЕНИИ ВОПРОСА ОБ ОСВОБОЖДЕНИИ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРИ ПРЕВЫШЕНИИ ПРЕДЕЛОВ НЕОБХОДИМОЙ ОБОРОНЫ	171
Кульбаева З.Е. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	175
Каримова А. К. ЛИЧНЫЕ НЕИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА ГРАЖДАН НА ЗАЩИТУ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПУТЕМ КОМПЕНСАЦИИ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	179
Адамбек А.Б. ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ШАРАЛАРЫН ҚОЛДАНУ БАРЫСЫНДА ҚОРҒАУШЫНЫҢ ІСКЕ ҚАТЫСУЫНА ҚАТЫСТЫ МӘСЕЛЕЛЕР	181
Файзулла Д.Н ОБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ГЕНОЦИДА	184
Дәдінова Ә.Ә. КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕСУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТЫ	187
Қызылқулова А.М. БАЛА ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАУЫМДАСТЫҚ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЛЫПТАСУ РӨЛІ	198
Мұқалдиева Г.Б., Урисбаева А.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ДҮНИЕ ЖҮЗІ МЕМЛЕКЕТТЕРІНДЕ АГЕНТТІК ШАРТЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	202
Урисбаева А.А., Мұқалдиева Г.Б., Оразбақ С.І. ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	207

ЭКОНОМИКА

Канабекова А.К., Жантаева А.А., Абитова А.К. ДӘРМЕНСІЗДІК ПЕН БАНКРОТТЫҚ: ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕЛУІ МЕН ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ	210
Абдрахманов Р.Б., Амитова А.Т., Жасузакова М. Ж. АДМИНИСТРАТИВНЫЙ КОНТРОЛЬ И ПОТЕНЦИАЛ УПРАВЛЕНИЯ.....	214

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз)
2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Международный научно-популярный журнал
(Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.)
Периодичность издания журнала выходит 6 раз в год.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған **заңтану, филология, педагогика, өнертану** ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілу керек.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года № 1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: **юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.**

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы. Материалы редакцией не возвращаются.

В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
№ 2/3 (57) 2018 жыл

Бас редактор:

«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

Басуға 30.03. 2018 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 27 б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс №44.

Редакция мекенжайы: Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау,
Түлкібас көш., 49 үй, web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru